

ВАСИЛЕНКО Олена Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, старший
науковий співробітник відділу андрагогіки
Інституту педагогічної освіти і освіти
дорослих НАПН України
E-mail: andragogika@ukr.net

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Розвиток демократичного суспільства в Україні тісно пов'язаний з дотриманням прав кожної людини, активізацією громадянськості в усіх сферах життя. Обраний нашою державою напрям розвитку створює можливості інтегруватися в соціально-економічне середовище європейського простору. Демократична громадянська освіта стає пріоритетною стратегією освітньої політики України: соціальне замовлення виховання громадян незалежної України засобами навчально-виховної роботи відображено у «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті», а також у «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності», за останні роки розроблена Концепція громадянської освіти в Україні, підготовлені навчальні програми з питань європейського вибору для молоді, здійснені певні поступки у впровадженні громадянського виховання і громадянської освіти у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів України. Головна мета громадянської освіти в Україні передбачає усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її громадянською відповідальністю, готовність до компетентної участі в житті суспільства.

Проте досвід формування демократичного громадянства у розвинутих європейських країнах залишається вагомим і актуальним для розвитку національної системи освіти й українського суспільства в цілому.

Початком європейської програми громадянської освіти можна вважати 1978 рік, коли ЮНЕСКО було проведено Міжнародний конгрес з викладання прав людини. Конгрес підготував рекомендації щодо освіти в галузі прав людини. На підставі цих рекомендацій Комітет міністрів Ради Європи ухвалив резолюцію «Про вивчення прав людини» [3, с. 124].

Рада Європи 1982 р. організувала й провела конференцію «Підготовка до життя», на якій підкреслювалося, що майбутнє Європейського співтовариства залежить «від здатності й готовності всіх членів прийняти, зберегти й підтримати загальнолюдські цінності, демократію й права людини» [3, с. 125]. А в 1985 р. було створено «Європейський центр громадського

виховання» (European Centre for Community Education) з метою розвитку ідеї єдиної Європи як суспільної спільноти.

У 1993 році ЮНЕСКО провела Міжнародний конгрес «Освіта – для прав людини й демократії» та Всесвітню конференцію з прав людини. На цих форумах було акцентовано увагу на необхідності забезпечити широку освіту щодо прав людини, гуманітарного права, демократії, визначено її стратегію.

Важливим кроком на шляху формування громадянської освіти у європейських країнах став ініційований і реалізований Радою Європи у 1997 р. масштабний проект «Освіта для демократичного громадянства» (Education for Democratic Citizen ship), метою якого було вивчення ціннісних орієнтацій та вмінь, необхідних особистості для того, щоб стати активним громадянином демократичного суспільства, а також шляхів набуття цих компетенцій, визнання сутності громадянської освіти. Проект був спрямований на розвиток активної громадянської позиції через навчання упродовж усього життя як у межах формального, так і неформального освітнього середовища.

Прийнята в 1999 р. Радою Європи «Декларація та програма освіти для демократичного громадянства, заснованого на правах і обов'язках громадян» зазначала, що навчання демократії повинно стати «значущим компонентом всієї освітньої, виховної, культурної та молодіжної політики і практики» [2].

З метою подальшого розвитку громадянського суспільства і громадянської освіти у 2000 р. міністри освіти європейських країн прийняли «Краківську резолюцію і проект керівних принципів навчання демократії». У резолюції зазначалося, що громадянська освіта: ґрунтується на фундаментальних принципах поваги до прав людини, плюралізму та демократії й верховенства права; зосереджує увагу на правах і обов'язках громадян, озброєнні їх компетенціями, необхідними для участі у житті суспільства, виховує повагу до різноманітності; відіграє важливу роль у боротьбі проти насильства, ксенофобії, расизму, агресії, націоналізму та нетерпимості; сприяє збереженню соціальної однорідності, дотриманню соціальної справедливості й загального блага; зміцнює громадянське суспільство шляхом підвищення рівня освіченості громадян й формування в них демократичних умінь, тобто має на меті підготувати молодь і доросле населення до активної участі у житті демократичного суспільства [3]. Відповідно до Краківської резолюції, *громадянська освіта* ґрунтується на багатовимірному підході до громадянства, що включає: 1) *політичний вимір* – участь у процесі прийняття рішень та використання політичної влади; 2) *правовий вимір* – знання та використання прав громадянина, дотримання його обов'язків; 3) *культурний вимір* – повага до історії і культури інших народів,

внесок у розбудову мирних міжнародних відносин; 4) *соціальний та економічний вимір* – боротьба з бідністю та відчуженням, пошук нових форм праці і зміцнення громади, виявлення економічних чинників розвитку демократичного суспільства; 5) *європейський вимір* – усвідомлення єдності та багатоманітності європейської культури, навчання жити в європейському контексті; 6) *глобальний вимір* – усвідомлення та сприйняття глобальної солідарності.

Принципи і зміст освіти для демократії було викладено у Рекомендаціях Комітету міністрів ЄС «Про навчання демократичного громадянства» у 2002 р. У Рекомендаціях зазначалося, що громадянська освіта є чинником забезпечення соціальної однорідності, взаєморозуміння, інтеркультурної освіти й міжрелігійного діалогу, гендерної рівності, здійснюється як формальними, так і неформальними соціальними інститутами, серед яких важливу роль відіграє сім'я. Ядром сучасної громадянської освіти є викладання й вивчення прав людини, законів сучасного демократичного суспільства, вміння розв'язувати політичні, соціальні, культурні, ідеологічні, екологічні проблеми, що виникають, уміння критично оцінювати досвід минулих поколінь і своєю працею примножувати його досягнення й багатства.

У Рекомендаціях наголошувалося, що освіта для демократичного громадянства повинна перебувати в центрі освітньої політики й реформ та бути «визначальною з точки зору головної мети – розвитку вільного, заснованого на терпимості й справедливості суспільства» [2]. Тому освіту для демократичного громадянства доцільно також розглядати як комплексний механізм розвитку орієнтованих на цінності знань, які готують громадян до активного життя в умовах плюралістичної демократії. Така освіта розвиває самосвідомість, критичне мислення, свободу вибору, стверджує спільність цінностей, повагу до різноманітностей, конструктивні відносини між людьми і мирне врегулювання конфліктів, а також глобальну перспективу – якості й цінності, які є значущими як для особистого розвитку кожного громадянина, так і для демократичного суспільства в цілому.

Проте, слід відзначити, що, незважаючи на численні резолюції та конференції, рівень громадянської освіти в європейських країнах залишається недостатнім. Про це свідчить дослідження, проведене у країнах Європейського Союзу у 2010 р., згідно з яким багатьом людям бракує інформації про права, якими вони можуть користуватися. Зокрема, лише 43% опитаних розуміють значення терміну «громадянин Європейського Союзу»; майже половина – 48% – респондентів зазначили, що вони недостатньо поінформовані про свої права.

Тому, зважаючи на необхідність зміцнювати й розвивати ідеї виборної

демократії, Рада Європи та Європейський Союз прагнуть до розвитку нових форм освоєння демократичних цінностей.

Так, у 2010 р. Радою Міністрів Ради Європи була прийнята в якості рекомендацій Хартія з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини. Хартія стала результатом багаторічних дискусій та напрацювань робочих експертних груп щодо систематизації попереднього досвіду Ради Європи у сфері навчання громадянству та правам людини й окреслення напрямів майбутньої діяльності для країн-членів Ради Європи. Цінність Хартії полягає у визначенні базових понять та рекомендацій щодо впровадження освіти і навчання у сфері демократії, громадянства та прав людини. Важливим є об'єднання в одному документі системи освіти з демократичного громадянства та освіти з прав людини, які довгий час стосувалися різних сфер політики (освітньої і молодіжної). Хартія повинна допомогти європейським країнам удосконалити стандарти у сфері освіти, наголошуючи на ролі освіти у формуванні демократичного громадянства та прав людини [1].

Також, на нашу думку, для формування в Україні громадянської освіти може бути надзвичайно важливим досвід оголошення Європейською комісією 2013 року Європейським роком громадян (European Year of Citizens) [4]. Цей рік у Європейському Союзі пройшов під знаком прав, які мають громадяни ЄС. Упродовж року інституції Європейського Союзу (формальні та неформальні) на усіх рівнях заохочували діалог з громадянським суспільством та підприємцями. З цією метою по всій Європі відбулася низка конференцій та інших заходів, на яких обговорювалися права громадян.

Головною метою Європейського року громадян стало надання всім громадянам ЄС інформації про права, які дає їм громадянство Європейського Союзу, та як ними можна користуватися. Завдяки цій програмі громадяни ЄС мали змогу брати участь у демократичному житті Європейського Союзу і водночас інтегруватися у суспільство країни свого проживання.

Заходи, присвячені Європейському року громадян, включали в себе публічні слухання, конференції, різноманітні освітні та інформаційні кампанії, що відбувалися на загальноєвропейському, національному, регіональному і місцевому рівнях. Більш детально цілі Європейського року-2013 можна представити як такі:

- інформування громадян ЄС про належне їм право на свободу пересування і перебування на території Європейського Союзу, а також про права, гарантовані їм у транскордонному контексті, зокрема право брати участь у демократичному житті ЄС;

- інформування громадян ЄС про способи реалізації прав і політики ЄС під час проживання в іншій країні ЄС, а також стимулювання їхньої активної участі у громадських дискусіях щодо європейських політик та проблем;

- ініціювання дискусії про вплив і потенціал права на свободу пересування, як невід'ємного аспекту громадянства ЄС, зокрема у сфері посилення політики суспільної згуртованості та взаємного порозуміння між громадянами ЄС, а також зміцнення зв'язків між громадянами та Європейським Союзом.

Як було зазначено, актуальність громадянського виховання особистості у сучасному українському суспільстві значною мірою зумовлена потребою впровадження державотворчих процесів на засадах гуманізму, соціальної справедливості. Перед нашою країною стоїть актуальне завдання сформувати нового, соціально активного, морально, фізично та психічно здорового громадянина. За роки незалежності в Україні поступово, хоч і повільно, формується державна стратегія щодо розбудови демократичного суспільства, удосконалення системи освіти, виховання громадянських якостей у молоді та дорослих, що знаходить своє відображення в основних програмних документах. Сучасну громадянську освіту в Україні сьогодні розуміють як таку, що спрямована на формування громадянськості як інтегративної риси особистості, котра усвідомлює свої права й обов'язки щодо суспільства й держави; прилучення молоді та дорослих до демократичної системи цінностей; формування індивідуального досвіду активних і відповідних дій у демократичному суспільстві [3].

Таким чином, громадянська освіта і виховання у дусі прав людини багато років є постійним об'єктом уваги і пріоритетним напрямом діяльності Ради Європи і європейського суспільства, освітньої політики й сучасних освітніх реформ багатьох країн Європи. З огляду на те, що в Україні сьогодні немає достатньої правової та юридичної бази громадянської освіти, що зумовлює її низьку дієздатність, у процесі розробки нової повноцінної системи громадянського виховання в Україні слід орієнтуватися на позитивний світовий і європейський досвід у цій сфері, зважаючи також на національно-державні особливості.

Література

1. Боренько Я. Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини. Хартія Ради Європи [Електронний ресурс] – Режим доступу :<<http://www.academia.edu/2053430/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
2. Гриценчук О. Формування громадянської свідомості (Європейський аспект) // Рідна

школа. – 2002. – № 10. – С. 8–9.

3. Соннова М. Зарубіжний та вітчизняний досвід громадянського виховання // Вісник Львів. ун-ту. Серія пед. – 2006. – Вип. 21. – Ч. 1. – С. 123–130.

4. European Association for the Education of Adults [Електронний ресурс] – Режим доступу : <<http://www.eaea.org/>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.